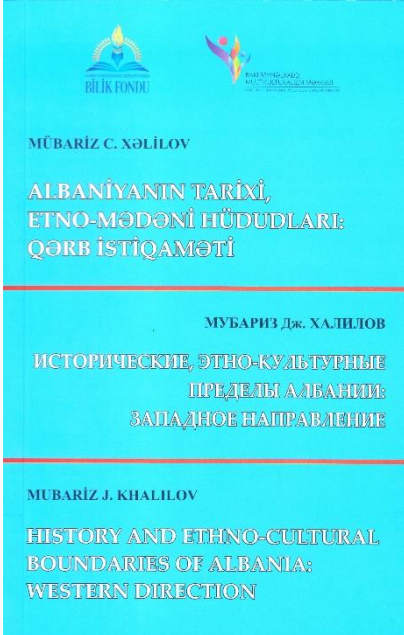

**Qafqaz Albaniyası haqqında yeni kitab: Mübariz C. Xəlilov.
Albaniyanın tarixi, etnomədəni hüduddarı: qərb istiqaməti. Bakı: RS
Poliqraf, 2017, 116 s.**

Qafqaz Albaniyasının müxtəlif elmi problemləri albanşünas mütəxəssislərin diqqət mərkəzində qalmaqdadır. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Bilik Fondu və Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzinin son bir neçə ildə həyata keçirdiyi uğurlu layihələr sayəsində Qafqazda təşəkkül tapmış ən qədim dövrlərdən biri olan Albaniyanın tarixinə, mədəniyyətinə maraq daha da artmışdır. Albaniya arxeologiyasının müxtəlif məsələlərinə həsr olunmuş bir sıra iri həcmli monoqrafiyaların müəllifi M.C. Xəlilovun bu təşkilatların texniki və maliyyə dəstəyi ilə cari ildə işıq üzü görmüş növbəti əsəri məhz bu prosesin təzahürüdür.

Albaniyanın hüduddarının qərb istiqaməti dedikdə müəllif ölkənin Gürcüstan ərazisində formalaşmış İberiya (ilk orta əsrlərdə Kartli) dövləti ilə sərhədlərini nəzərdə tutmuşdur.

Ön sözdə M.C. Xəlilov kitabın yazılması məqsədini izah edərək gələcəkdə tədqiqatdan doğan elmi nəticələrdən yararlanaraq Qafqaz dövlətlərinin bir-birinə qarşı hər hansı bir formada ərazi iddiaları ilə çıxış etməsinin arzu edilməz olduğunu vurğulayır, mövzuya sırf elmi problem kimi yanaşmağın zəruriliyini israrla qeyd edir. Müəllifin Albaniyanın 26 qəbiləsi arasında albanların daha böyük qövüm olması haqqında antik coğrafiyaçı və tarixçilərindən Strabonun, habelə Plutarxın məlumatlarına əsaslanaraq Əhəməni imperiyasının süqutundan dərhal sonra, e.ə. IV əsrin sonunda yaranmış Albaniya tayfalarının dövlətləri arasında Alban dövlətinin istər əhalisinin sayı, istərsə də ərazisinin genişliyi baxımından daha iri olması fikri öz yeniliyi ilə diqqəti cəlb edir. Beləliklə, M.C. Xəlilov 26 qəbiləyə eyni parametrlə yanaşmağın yanlış olduğunu müəyyən edir. Bu vaxta kimi Albaniya hökmdarı Aran və onun yaşadığı dövr haqqında elmi ədəbiyyatda dəqiq bir fikir səsləndirilməmişdir. Müəllifin xronoloji hesablamaları göstərmişdir ki, Aran e.ə. 192-ci ildə Albaniyanın digər tayfalarının kiçik dövlətlərini monoetnik Alban dövləti ətrafında birləşdirərək mərkəzləşdirilmiş, polietnik Albaniya dövlətini qurmuşdur.

Kitabın sonrakı bölmələrində M.C. Xəlilov Albaniya-İberiya sərhədlərinin dəyişkənliyi dinamikasını izləyir. Məlum olur ki, e.ə. I əsrdə müasir Gürcüstan Respublikasının Alazan çayının yuxarı axarlarından Tbilisi şəhərinə kimi uzanan hissəsi Albaniyanın hüduddlarına daxil olmuşdur. Strabona qədər bu barədə heç bir məlumatın verilmədiyini nəzərə alan M.C. Xəlilov həmin hüduddların əzəli sərhədlər kimi dəyərləndirilməsini mümkün hesab edir. Böyük Pliniy və Klavdiy Ptolemey kimi görkəmli antik dövr elm xadimlərinin fikirlərini təhlil edən müəllif I-II əsrlərdə Albaniya ərazisinin qərbə doğru genişlənərək müasir Krestoviy aşırımını və Ksani çayının şərq sahilinə çatdığını dəqiqləşdirir. Mütəxəssislər arasında ilk dəfə olaraq M.C. Xəlilov Böyük Pliniyin sərhəd çayı kimi xatırladığı Okazan çayını indiki Ksani çayı ilə eyniləşdirmişdir. Bu vaxta kimi bəzi tədqiqatçılar Okazan dedikdə Pliniyin əslində Alazan çayını nəzərdə tutduğunu və onun dövründə sərhədi Alazanın təşkil etdiyini bildirmişlər. Sarmat qapılarının (indiki Krestoviy aşırımını) və Albaniya-İberiya sərhədlərinin başlanğıc nöqtəsinin Klavdiy Ptolemey tərəfindən göstərilən koordinatlarının üst-üstə düşməsi də müəllifin diqqətindən yayınmamışdır. Məlumdur ki, Klavdiy Ptolemeyin tərtib etdiyi xəritələrdəki koordinatlar yanlışdır. Lakin 2 dəfə təkrarlanan səhv koordinatlar iki məntəqənin eyni bir yerdə qərar tutmasına bir işarədir. Alazan və Okazan (Ksani) çayları arasındakı ərazilərin Albaniyanın yalnız siyasi deyil, həm də etno-mədəni hüduddlarına daxil olduğunu nəzərə çatdıran M.C. Xəlilov burada yerləşmiş alban yaşayış məntəqələrini və habelə alban etnonimini özündə əks etdirən toponimləri sadalayır, bu torpaqlarda Gürcüstan arxeoloqları tərəfindən aşkar olunaraq tədqiq edilmiş alban arxeoloji abidələrinin mövcudluğunu oxucuların diqqətinə çatdırır.

İlk orta əsr sərhədləri məsələsini araşdırarkən müəllifin əsasən XI əsr gürcü mənbəyi «Kartlis Tsxovreba»ya, habelə müasir gürcü tarixçilərinin fikirlərinə istinad etməsi çıxarılan nəticələri daha da etibarlı etmişdir. Son zamanlar çox populyar olmuş Kürmük xristian məbədinin (Qax rayonu) etno-mədəni mənsubiyyəti məsələsinə toxunan M.C. Xəlilov «Kürmük» hidronimində tarixi mənbələrdə e.ə. VI-V əsrlərdən etibarən qədim Azərbaycan ərazisində qeyd edilən mük (mik, muq) tayfasının adının əks olunduğunu müəyyənləşdirir və tutarlı dəlillərlə mükləri orta əsr gürcü mənbələrində xatırlanan movakan qəbiləsi ilə eyniləşdirir. E.ə. VI əsrdən gələn şəcərə xəttini müasir dövrümüzdə kimi çəkən müəllif müklərin birbaşa varislərinin azərbaycanlıların müasir etnoqrafik qrupunu təşkil edən muğalların olduğunu göstərir. Bu zaman muğallarla movakanların eyni ərazidə məskunlaşması ön plana çəkilir.

Kitabın sonunda istinad edilən əsas tarixi mənbələrdən fraqmentlər, mətndəki qeydlərin şərhə və habelə müxtəlif dövrlərin sərhədlərini əks etdirən 3 xəritə verilir.

Kitabın eyni zamanda 3 dildə (Azərbaycan, ingilis, rus) nəşr olunması oxucu auditoriyasını genişləndirmişdir.

Yekun olaraq müəllifə tövsiyə edərdik ki, gələcəkdə Albaniyanın şimal və cənub istiqamətlərində də sərhədləri məsələsi üzrə araşdırmalar aparsın, bu işə dəstək verən təşkilatlar öz köməklərini əsirgəməsinlər.

Tarix üzrə elmlər doktoru, professor Q.S. İSMAYILZADƏ